

Бранислава Б. Вучковић¹
Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет,
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

316.752(=163.41)(497.115)
316.77 Дебре Р.
Оригинални научни рад
Примљен 26/02/2022
Прихваћен 10/03/2022
doi: [10.5937/socpreg56-36662](https://doi.org/10.5937/socpreg56-36662)

ПРОМЕНА НОСИЛАЦА КУЛТУРНОГ ПАМЋЕЊА КРОЗ ПРИЗМУ ДЕБРЕОВЕ МЕДИОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ²

Сажетак: Један од основних теоријских ставова Дебреове медиолошке теорије јесте дубока међуусловљеност форме и садржине трансмисије (комуницирања кроз време), односно носилаца поруке и поруке саме.

Полазећи од тог става и хипотезе да промена носилаца одређених елемената културног памћења води и промени његове садржине, Дебреов аналитички модел елемената трансмисије применили смо у анализи различитих носилаца културног памћења на Косову и Метохији.

Циљ истраживања је утврдити нужне промене садржаја процеса трансмисије до којих долази већ као последица промењене форме преноса, односно применом компаративне методе детектовати да ли се део културног наслеђа на тај начин губи или су нови медији погодни носиоци трансмисије.

Кључне речи: Дебре, трансмисија, медијум, културно памћење, Косово и Метохија.

УВОД

Медиолошки приступ изучавању комуницирања који успоставља Режи Дебре (Régis Debrau) подразумева синтезу материјалних и духовних аспеката, „онога елитно филозофски естетичкога и скромне и прозаичне материјалне повести” (Debrau, 1996b, str. 84). Тако одређен приступ примењује се у изучавању интергенерацијски усмереног комуницирања које у медиолошком категоријалном апарату означава термин трансмисија и које представља динамички аспект колективног памћења

¹ branislava.vuckovic@pr.ac.rs

² Рад је резултат истраживања спроведеног за потребе израде докторске дисертације „Медијска трансмисија и очување српског културног идентитета на подручју Косова и Метохије (1999–2015)” одбрањене на Филозофском факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици 10. 07. 2021. https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/18844/disertacija_branislava_vuckovic.pdf?sequence=1&isAllowed=1

(Debray, 2000). Квалитативно различит у односу на комуницирање у оквиру исте временско-просторне сфере, процес трансмисије не представља просто временски продужено или одложено комуницирање и темељи се на друкчијим носиоцима, медијумима трансмисије.

Медијум се структурира у садејству техничких и институционалних елемената, или како их Дебре назива, организована материја и материјализована организација. Први, материјални аспект комуницирања кроз време конституишу спољашњи услови преношења, технички по карактеру: првенствено материјални носилац, потом начин изражавања и, најзад, механизам протока. Други пол медијума чине унутрашњи услови израде, односно институционални услови процеса: лингвистички код, организациони оквир и модели за обликовање, односно појмовна организација поруке (Debray, 2000, str. 154).

Предмет овог истраживања су различити облици очувања српског културног наслеђа на Косову и Метохији (КиМ), самим тим и колективног памћења, који подразумевају промену материјалних носилаца, уз тежњу за утврђивањем евентуалних промена садржине трансмисије које на тај начин наступају.

АНАЛИЗА ФОРМЕ: ПРИМЕНА МЕДИОЛОШКОГ ОБРАСЦА У АНАЛИЗИ ПРОМЕНЕ НОСИЛАЦА ТРАНСМИСИЈЕ

Концепт трансмисије како га одређује медиолошка теорија повезује форму и садржину поруке транспоноване кроз време, испуњујући на тај начин простор између једностраности технолошког детерминизма који култури приписује пасивну улогу и хуманистичког игнорисања материјалних услова које симболичке садржаје вештачки одваја од њихових носилаца. Форма, у медиолошком тумачењу, детерминишуће делује на садржину (Debray, 2000; Debray, 2000a; Debray, 1999; Debray, 1998; Debray, 1996a), али је и сама одређена културним миљеом, што културу, у неку руку, чини аутореферентним системом. Не треба, међутим, сметнути с ума да она увек и једино постоји у друштву, те да су и материјално-институционални носиоци и садржај који они преносе друштвено детерминисани.

Синтеза тих елемената садржана је и аналитички представљена кроз образац структуре медијума и његов пандан који се односи на медиолошку анализу одређеног процеса трансмисије. Трансмисија се одвија кроз спојеве света живота, друштвених чинилаца, и света објеката, техничких чинилаца. „Мислимо и комуницирамо *йосред-сйвом* ОМ, али у *оквиру* МО” (Debray, 2000, str. 158), тако да је оквир нама споља дат, аутономан, он је отелотворење заједнице којој припадамо и може се у целини узев изједначити са културом којој припадамо (на различитим нивоима културног груписања). „Неки монах – испосник са Атоса”, поентира Дебре, „може се уздржавати од отварања уста, говора или писања, али ће се и даље молити на свом језику, који га повезује са сопственом заједницом, у литургијској форми коју је одредио византијски цезаропапизам” (2000, str. 158). На друштвеној страни процеса (материјализована организација, МО) разликујемо културно окружење (МО 1), руководеће колективно тело, односно институцију или организацију (МО 2) и полазишни појмовни код који

одређује унутрашњу конфигурацију поруке (МО 3). Техничку страну процеса чине носилац (ОМ 1), средство преношења (ОМ 2) и мрежа (ОМ 3), објективни медијуми мерљивих особина (в. Табелу 1).

Овако постављен медиолошки образац показује пун потенцијал за операционализацију и примену у емпиријским истраживањима процеса трансмисије и представља, вероватно, најзначајнији методолошки елемент медиолошких тежњи. То је стога што, будући да у својеврсном пледоајеу за конституисање нове научне дисциплине, Дебре након обухватног предметног одређења олако одређује метод медиологије као утврђивање корелација симболичких активности, форми организације и модела чувања и циркулације материјалних трагова од случаја до случаја (Debray, 1996a)³.

Применимо ли образац на различите форме које поприма неки конкретан садржај културног памћења, компаративном методом се може утврдити који елементи преноса поруке се сменом медијума добијају или губе и какве то последице може имати по сам садржај преноса.

Када одредимо манастир на Косову и Метохији као форму, медијум⁴ чије промене пратимо, прво би требало разјаснити која порука се њиме преноси. Примарно, реч је о хришћанској, православној поруци јер су манастири пре свега сакрални објекти. Међутим, они нису само у функцији религијске већ и етничке и националне културе, и, као и сви споменици неvezано за врсту поруке коју преносе, врше функцију окупљања и учвршћивања заједништва.

Због те двојакe, а заправо јединствене природе манастира као медијума, кроз медиолошки образац их можемо представити на два начина (в. Табелу 2 и Табелу 3). У оба случаја, на материјалној страни, структура преноса је истоветна. Носилац трансмисије је камен, средство преношења је црква као грађевина, објекат који укључује више чула и пружа синестезију доживљаја: искуство посете манастиру активира вид, слух, мирис и додир⁵. Објекат је непокретан, али би категорија мреже као вида преношења поруке морала да укључи и мрежу путева неопходних да се до манастира дође.

Друштвени чиниоци трансмисије, они који представљају интернализовани оквир у коме се процес одвија, када говоримо о трансмисији православља су православна култура, затим Српска православна црква (СПЦ) као руководеће колективно тело,

³ Тврде методолошке позиције он види као препреку развоју науке. Инсистирање на јасном одређењу метода на самом зачетку конституисања било које науке представља погрешан редослед радњи, уобичајено за нејасно дефинисан предмет коме претерано круто методолошко одређење обезбеђује привид веће научности, па се са њим чешће срећемо у наукама о друштву и култури (Debray, 2000a). Као „увек добар медиолошки метод“, Дебре истиче питање: „Шта се крије иза узвишених речи?“ (Debray, 1996a, str. 31), односно откривање динамичке улоге објекта која стоји у основи узвишених културних појава.

⁴ Манастир означавамо као медијум имајући у виду синтезу свих елемената у вези са преносом поруке чији је он материјални носилац (као грађевина) или институционални (као монашка заједница), премда је он суштински само део структуре медијума у коме се прожимају сви остали елементи. На тај начин не одступамо ни од Дебреовог манира, будући да он медијумом назива наизменично и део и целину структуре.

⁵ Ако бисмо говорили о пуном религијском доживљају посете манастиру, томе можемо додати и чуло укуса које ангажује причест, али и при туристичким посетама које неретко подразумевају и обедовање у манастирском конаку или испијање манастирских вина.

како Дебре назива институцију која обезбеђује трансмисију значења. Унутрашња конфигурација поруке се одвија кроз религијске обредне праксе међу којима централно место припада литургији.

Уколико о манастирима размишљамо као о културно-историјским споменицима⁶, материјални носиоци остају истоветни, али тумачи порука се унеколико мењају. Најшири оквир обликовања поруке у том случају је српска култура. Када су у питању средњовековни манастири, они су одраз погледа на свет и система вредности српског друштва тога доба, симбол моћи државе, сведочанство присуства српске културе, самим тим и народа на датом простору, уметничких преференција, траг владарских династија, као и потешкоћа са којима су се потоње генерације суочавале а које остају „уписане” у поруку. Институције којима припада задатак очувања процеса трансмисије су бројне. И у овом случају се не може заобићи СПЦ која о њима води рачуна и као о културном благу, међутим, историјско и уметничко тумачење нуде и образовне институције. Иако су црква и школа најзначајније, свој допринос дају и институције задужене за заштиту споменика, али и читав низ оних које обезбеђују услове живота и омогућују посете. Најзад, трећи елемент трансмисије јесу организоване посете, екскурзије, манифестације, окупљања око споменика, током којих савремена идентитетска/културна заједница ступа у непосредну интеракцију са садржајем трансмисије.

Један од видова очувања културног памћења и представљања културног наслеђа Косова и Метохије, јесте и његов приказ кроз монографије, каталоге, изложбе фотографија... Значајан подухват те врсте представља монографија *Задужбине Косова и Метохије: историјско, духовно и културно наслеђе српског народа* (2016), при чему је фокус наше пажње усмерен на уводни део у коме су фотографијама и описима представљени најзначајнији манастири тога простора. Иста порука се уписује на нови материјал, а из основног медиолошког постулата о односу форме и суштине, материје и симболичког садржаја који се интергенерацијски преноси, нужно проистиче и став да промена материјалних носилаца мења карактер поруке. Колективно памћење као садржај трансмисије у зависности је од медијума у целини, како његових техничких, тако и институционалних делова.

Наместо камена, овде имамо папир као материјални носилац (ОМ 1), средство преношења (ОМ 2) је фотографија којој је придружен вербализован опис чији је приказ, будући да је реч о писаном, штампаном материјалу, искључиво визуелан, а вид преношења поруке је књига (в. [Табелу 4](#)). Већ на овом месту се манифестују значајне разлике у трансмисији које проистичу из просте промене материјалних

⁶ Аналитичко раздвајање религијске и историјске поруке чији су манастири на КиМ носиоци, могуће је само теоријски. У пракси, оне су узајамно прожимајуће и симултане. Раздвајају се једино у појединачном доживљају посетилаца код којих спрам индивидуалних преференција може превладати једна или друга: дубоко религиозно искуство уз одсуство свести о историјском значају, или естетски доживљај и свест о манастиру као историјском сведочанству, као потпуно световно искуство, без религиозне димензије. Како се најчешће ради о превладавању а не одсуству једне или друге равни искуства, два обрасца можемо спојити у један комплекснији, што је разумљиво када је реч о материјалним споменицима вишевековног трајања које им је обезбедило несагледиве наносе значења, и који су, притом, врло живо присутни у колективном памћењу.

средстава протока. У категорији носилаца као начина преношења, камен као статичан али изузетно трајан материјал замењен је папиром који одликује лака преносивост и мања трајност, дакле, трансмисија се већ мења на два начина: с једне стране добија на квалитету (у виду доступности), а с друге губи (у виду трајања). Додатно, када је реч о доступности, значајна одлика папира јесте што кроз технику штампе има могућност умножавања без промене самог садржаја уписаног на њему. Следећа категорија, средство преношења, још радикалније мења могућност устројства симболичког садржаја јер дозвољава само визуелни израз који, уз сво његово богатство и изражајност (*слика љовори више од 1 000 речи*, како каже популарна изрека), не може да замени свеукупност чулног доживљаја и, последично, симболичке снаге и комуникацијске ефикасности медијума који се обраћа свим чулима. Књига као вид преношења омогућава на истом месту окупљене појединачне носиоце који су у претходној форми разасути на широком географском простору. Посета свима њима захтева време и путну инфраструктуру и заснива се на претпоставци да су доступни посетиоцима, што на Косову и Метохији углавном није случај.

На страни обрасца којим се представљају учесници протока, први и најшири вид културног окружења представља српска култура (МО 1), а њени утицаји на пренос кроз време конкретизују се посредством институција које преузимају овај подухват: издавач, штампарија, библиотека (МО 2). Порука се појмовно организује по критеријумима документарне и естетске форме уобичајеним за ту врсту садржаја. У поређењу са претходном шемом, овде се јавља знатно различит контекст поруке, и приписивачи значења су у великој мери измењени. Прво, више се трансмисија не креће доминантно у оквирима религијске већ етничке културе, природа поруке није света већ световна, естетски и историјски значај преузима примат над религијским и како се порука конструише као документарна и естетска, следи да јој је функција потпуно измењена. Пријем поруке у овој форми подразумева знатно различиту комуникациону ситуацију и потпуно друкчије структурира комуникативни чин, што има формативни утицај на семантичко декодирање поруке, те отуд заједничко искуство посете манастиру и појединачно искуство читања књиге утичу на различиту перцепцију поруке, чак и ако занемаримо остале не тако мале разлике.

Развој нових технологија нуди још један, дигитални искорак на материјалном полу трансмисије. Други алтернативни вид трансмисије који се успоставља у случају манастирске баштине на Косову и Метохији јесте документарни серијал „Манастири на Косову и Метохији”⁷.

Средства протока у овом случају постају екран као носилац, слика и тон, као и дигитализована телевизијска мрежа. Порука је, дакле, визуелна и аудитивна, а пренос

⁷ Серијал „Манастири на Косову и Метохији” је сниман током 2019/2020. године на 189 локација, али је до тренутка писања овог рада тек 12 епизода било спремно за емитовање. Реч је о полчасовним документарним филмовима који приказују један манастир или споменичку целину. Две су епизоде посвећене Великој Хочи са њених 13 цркава, две манастиру Високи Дечани, по једна представља манастире Бањску, затим Соколицу, Будисавце, Дубоки Поток, Грачаницу, Зочиште, Богородицу Љевишку и Ново Брдо. Како је монтажа снимљеног материјала још у току, он нам је учињен доступним за истраживање љубазношћу директора Филмских новости, господина Владимира Томчића, као и запослених у монтажи.

ослоњен на електронску медијску мрежу. У поређењу са претходним медијумом, пренос је обogaћен аудитивним изразом, статичне слике су замењене покретним, а штампани вербални садржај усменим, што повећава сугестивност саме поруке (в. Табелу 5).

Када пажњу усмеримо на део шеме трансмисије који дефинише учеснике протока, на најширој равни и даље налазимо српску културу (МО 1), али у пољу институције која руководи процесом настаје знатна промена. Реч је о пословном медијском предузећу које, истина, има национални значај и културну функцију, али послује по битно другачијим правилима но црква или школа. Медијска предузећа имају функцију производње и дисеминације медијског садржаја и, чак и када је реч о предузећима у јавном власништву где профит ипак није доминантни циљ, њихова делатност је условљена правилима тржишта, дакле, економским а не искључиво културним чиниоцима. Сама порука се конструише по правилима која прописује документарни филм као жанр (МО 3).

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА РАЗЛИЧИТИХ НОСИЛАЦА ТРАНСМИСИЈЕ: УСЛОВЉЕНОСТ СИМБОЛИЧКОГ МАТЕРИЈАЛНИМ

Премда знатно поједностављен, већ и шематски приказ средстава и учесника протока пружа поглед на промене које процес у целини доживљава услед промене форме. Ако упоредимо прва два случаја, када је носилац камен и када је то папир, прва промена се тиче трајности која је код папира неупоредиво краћа него код камена, али се тај недостатак надомешћује готово безграничном могућношћу умножавања и додатним карактеристикама овог медија попут лаке преносивости и, услед тога, веће доступности. Кренемо ли даље кроз медијолошки образац, носилац трансмисије се мења у правцу осиромашења чулног доживљаја који на папиру постаје једнодимензионалан. Иконишка и вербална порука, обе искључиво визуелне, смештају доживљај само у ту једну раван, док је објекат вишеструко чулно сазнатљив.

Трећи елемент организоване материје знатно мења могућности трансмисије у корист новијег медија. Док је посета манастиру као статичном објекту условљена постојањем и проходношћу путева, упознавање са њима кроз књигу је ослобођено тих ограничења. Услови живота српске заједнице на Косову и Метохији, а то укључује и православно монаштво у манастирима, напади којих и данас има, опстајање у радикализованом, непријатељском окружењу, административне препреке које власти из Приштине постављају⁸ (Јовановић, 2015; Батаковић, 2015; Стевановић, 2015; Ћелић, 2013), све то скупа, чак и када су манастири очувани, чини их мање приступачним за посете, а додатно, локална српска заједница која је непосредни носилац трансмисије

⁸ Најновији пример је туристички путоказ у седишту места Дечани (на лошем српском, албанском и енглеском) који упућује на туристичке знаменитости овог места, али не упућује на средњовековни српски манастир Високи Дечани, тј. игнорише његово постојање. <https://kossev.info/visoki-decani-na-tabli-o-najvaznijim-resursima-u-centru-grada-nema-fotografije-manastira/> Чак се уклања и са *Google maps* <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4709574/visoki-decani-gugl-mape-brisanje.html>

најчешће је расељена (v. Ropić, Kragović, 2012). Посебан случај представља разорена, уништена материјална баштина за коју фотографије и монографије, уз записе, постају једини траг постојања и чувари памћења.

У десној колони образаца, која дефинише учеснике протока, такође уочавамо промену која је нужна последица промена у материјалном аспекту трансмисије. Док најшире окружење у обе структуре медијума показује делимично преклапање које можемо означити као пресек скупа српске и православне културе, руководеће колективно тело је прво црква, а потом тријада издавач – штампар – библиотека. Како се у улози издавача налази Епархија рашко-призренска и косовско-метохијска, која је административна јединица у оквиру СПЦ, разлике се умањују, јер исто институционално тело тежи очувању поруке и значења које му приписује и на новом медију. Свако издање другог издавача на исту тему, водило би продубљивању разлика у процесу трансмисије. Међутим, у пољу МО 3, промена се манифестује у свом пуном опсегу: од литургије, као религијског обреда, до документарно-естетског дела које примаоца у процесу комуникације кроз време смешта у улогу посматрача а не учесника.

Промене у суштини процеса трансмисије инициране променом носиоца поруке још су очите ако за јединице поређења узмемо манастир као грађевину и документарни филм, односно камен и дигитални носилац поруке. Када камен замени екран, тако посредована порука, за разлику од пређашње, губи неке димензије чулног доживљаја. Тон и слика, чуло вида и слуха, иако можемо рећи да су доминантни и у првом случају, овде постају једини адресати поруке. Непокретан манастир до кога се (не) може доћи супротставља се „покретним сликама” које стижу до примаоца уз минимални напор у његову дневну собу. Једноставност, доступност, приступачност, могући обухват прималаца, на страни су новог медијума. Ова форма преноса поруке има и потенцијал активирања неких пасивних носилаца сећања који су, према тумачењу А. Асман (Assmann, 2008), на граници заборављања, а на овај начин се враћају у колективно памћење⁹.

Оквир у коме се одвија трансмисија на најширој равни остаје српска култура, али већ на кораку који представља МО2 долази до великих померања. Руководећа институција трансмисије у првом случају је црква, у потоњем ту улогу преузимају медијске компаније, Филмске новости и Радио-телевизија Србије. Иако је серијал сниман уз благослов СПЦ и финансијску подршку Министарства културе и информисања

⁹ Материјална сведочанства историје српских светиња (и културе и државности): житија, повеље, путописи, историографски записи, приказани (визуелно) или цитирани (аудитивно) у документарном серијалу најчешће нису познати или доступни посетиоцима манастира. Резервисани за монахе и истраживаче, похрањени у архивима и манастирским библиотекама, додају се поруци која тежи масовном пријему, те се тако и њихово познавање и присуство у памћењу омасовљује. Културна заједница се „подсећа” и на неке готово заборављене легенде, предања, митове, обичаје, чији су чувари били припадници локалне заједнице и који се махом усмено преносе. Расељавањем Срба са Косова и Метохије, разбијане су локалне заједнице које су биле носиоци трансмисије тих културних елемената и које су биле чувари и примаоци у њима садржаних вредности, као и актери са њима повезаних обичаја. Када више нема компактне друштвене групе, неповезани појединци разасути на различите стране нису гарант очувања културног памћења. Најзад, оно се и не односи на појединце, већ на културну групу.

Републике Србије, креирање поруке процес је у надлежности Филмских новости, а њена дисеминација задатак је РТС-а. И једна и друга компанија у јавном су власништву, и имају културни значај и функције, али је њихово пословање ипак подређено комерцијалним и правилима медијског пословања. То намеће и конфигурацију поруке која има форму телевизијског документарног филма, чиме су већ постављена ограничења слободи њеног обликовања, која се у најмању руку тичу временског оквира трајања једне епизоде и захтева за привлачношћу (занимљивошћу) како би се привукли гледаоци.

Ако документарни серијал „Манастири на Косову и Метохији” посматрамо као вид трансмисије алтернативан оном који се одвија посредством манастира као носиоца, већ анализом форме можемо утврдити значајне промене у самом процесу. Он губи три битна елемента: вишедимензионалност чулног доживљаја, црквеност и литургију. У медиолошком погледу, синестезија доживљаја можда је и најмање битна међу наведенима, али њен комуниколошки значај није занемарљив. Пуноћа израза повећава семантичко богатство поруке и обезбеђује већу снагу и сугестивност при њеном пријему. Друга два елемента пак носе са собом значајније друштвене последице. Црква као институција усмерена је ка остварењу функција које корелирају са елементима религије која припада сфери духовне надградње. Трелч (Ernst Troeltsch) у познатој дистинкцији три типа хришћанства (секта, црква, култ или мистицизам) управо институционални карактер наводи као суштинску одлику цркве (према Woodhead & Heelas, 2000, str. 40). Очување и преношење митова и знања, неговање обредних пракси, дефинисање етичких норми, основни су задаци цркве. *Mythos, logos, ethos, eros, praxis*, сви ови елементи религије остварују се у заједништву, *koinonia*, јер је црква, да се опет позовемо на Трелчову типологију, инклузивна организација, или ако бисмо прихватили хришћанску терминологију, она је утемељена на саборности. Примарно духовно усмерење цркве детерминише њен специфичан однос према времену које добија есхатолошку димензију, те се трајање, самим тим и трансмисија, мере највећим јединицама времена. Иако примарно религијска, институција такве величине, обухвата, значаја, не остаје без веза ни са пољима политике, економије и културе, дакле, не може остати ни имуна на друштвени детерминизам нити без повратног утицаја на социо-културне токове.

Суштински религијски (хришћански, прецизније је рећи у овом случају) аспект уједињујуће функције цркве остварује се кроз обредне праксе; најважнија међу њима је свакако литургија, која је и елемент трансмисије, а која у религијском тумачењу представља повезивање људи са Богом и људи међусобно у једну заједницу. Социолошки аспект интегративне улоге цркве остварује се кроз јачање колективног идентитета, што Стив Брус (Steve Bruce) појашњава груписањем бројних друштвених улога цркве у две, које назива културна одбрана и културна транзиција, и у случају сукоба на Косову и Метохији, обе су од значаја. Културна одбрана се манифестује приликом сукоба две заједнице различите религијске припадности, када религијски идентитет постаје чинилац јачања етничке везаности, а културном транзицијом назива улогу цркве у очувању идентитета у условима великих социо-културних промена (према Woodhead & Heelas, 2000, str. 457).

Дакле, руководеће тело трансмисије усмерено на вечност, темељено на и усмерено ка заједништву, које је носилац одређеног вида колективног идентитета који у

условима сукоба јача етнички идентитет и које претежно битише у сфери културе, смењује медијска компанија. Драматичност промене у току трансмисије ублажава (макар минимално) чињеница да је реч о јавном предузећу и јавном телевизијском сервису, али су и они приморани да послују по економским правилима у мрежи политичких односа. Успех њиховог функционисања мерљив је и изражава се економским мерама: што више гледалаца, то више профита, уз оглашиваче као средњи елемент. Економски притисак је умањен суфинансирањем од стране државе, али како он ипак постоји, продукција културних садржаја се приближава домену масовне културе и мора урачунавати укус просечног гледаоца у производну формулу.

Време се различито прелама и перципира кроз ова два вида преноса. Трајање филма је ограничено стандардом за тај жанр, његово емитовање програмском шемом и, најважније, пријем посредоване поруке, чак и да је њен садржај исти, одвија се у неупоредиво различитој комуникационој ситуацији. Гледање телевизије је индивидуална или, у најбољем случају, породична активност, због чега се губи центрипетална и интегришућа улога коју манастир, као и сваки други споменик, има. Док у литургији или макар посети манастиру, примаоци поруке узимају активно учешће у процесу, гледалац телевизијског програма има улогу посматрача. Чак и ако тој улози придамо активно учешће у смислу декодирања, придавања значења, како то виде теоретичари британских студија културе, семантички простор који је гледаоцу препуштен је врло ограничен, али је важнија чињеница да је он у том простору сам.

Најзначајнији домет дигиталних медија у смислу очувања садржаја колективног памћења јесте њихово виртуелно оживљавање. Дигитална реконструкција разорених споменика, визуелни приказ материјалног наслеђа које више не постоји или бар не у изворном облику, креиран на основу историјске грађе да верно осликава некадашњи изглед, потенцијал је дигиталних технологија које у том погледу постају активни носилац управо на начин на који медиологија тумачи медијуме – преносиоци који истовремено активно учествују у креирању садржаја који преноси референца. Међутим, у анализираном примеру потврђује се медиолошка теза да промена материјалних носилаца условљава промену симболичког садржаја који се преноси.

ЗАКЉУЧАК

Представљајући структуру медијума, Дебре наглашава значај присуства свих елемената (организована материја и материјализована организација у сва три вида испољавања) у омогућавању трансмисије и наглашава да би одсуство било ког од њих значило њен неминовни прекид (2000, стр. 156). Уништавање материјалних споменика на Косову и Метохији у медиолошком смислу значи губитак материјалних носилаца поруке, дакле, и прекид тока трансмисије, што последично води брисању на тај начин транспонованог кроз време репозиторијума колективног памћења. „Преписивање” поруке на нови материјал представља покушај превазилажења таквих прекида. Међутим, истовремено са тим долази и до губитка дела садржаја за који се нови медијум показује као неадекватан.

Промене које процес трансмисије српске културе доживљава преласком на дигиталне носиоце поруке одредили смо као губитак три значајна елемента – чулни

доживљај (који бива редукован), црквеност и литургија – од којих је, у социолошкој перспективи, најзначајнија она која се прелама кроз последња два, а одређујемо је као заједништво. Непосредно присуство других људи у заједничком доживљају живе прошлости, колективно опредмећивање вредности кроз религијске обреде или уприсутњавање прошлости, губе се у дигиталном свету.

Промена материјалних носилаца културног памћења намеће и друго значајно питање: које институције дефинишу значења која се уписују на нове носиоце? Јер, уколико говоримо о промени медијума, потребно је сагледати медијум у целини његове материјално-институционалне структуре. Серијал „Манастири на Косову и Метохији” дело је медијске организације, што и само по себи, независно од материјалних носилаца, утиче на обликовање садржаја који се преноси.

Дигитализацију као потенцију превазилажења несталности писаних и штампаних докумената и симулацију бесконачности информационог простора, Дебре пореди са Диркемовим концептом аномије и подсећа да је управо Диркем образовању придавао централну улогу у интеграцији појединаца у друштво и изградњи колективног идентитета (Debray, 1997, str. 26), из чега закључујемо да би евентуална примена нових технологија у процесу трансмисије, уколико је уопште могућа, морала бити руковођена старим институцијама. Образовање је и даље национално, телевизије су комерцијалне, подсећа Дебре (1997), а друкчије усмерење генерише друкчији однос према вредностима.

Промене порука током преноса и узроковане самим преносом инхерентне су процесу трансмисије. Порука се непрекидно мења, део значења се губи, а нови слојеви додају у сваком поколењу, и то је део трансмисије који Дебре означава појмом медијација. Међутим, у трансмисији српске културе на Косову и Метохији је, ипак, реч о насилним прекидима и изнуђеним променама носилаца у циљу успостављања алтернативних видова преноса који су у функцији очувања угроженог памћења, при чему се тешко може сачувати пун опсег садржаја и значења.

Branislava B. Vučković¹
University of Priština, in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy, Department of Sociology
Kosovska Mitrovica (Serbia)

CHANGING THE CARRIERS OF CULTURAL MEMORY THROUGH THE PRISM OF DEBRAY'S MEDIOLOGICAL THEORY²

(Translation In Extenso)

Abstract: One of the basic theoretical attitudes of Debray's mediological theory is deep interdependence of form and content of transmission (communication through time), i.e. carriers of the message and the message itself.

Starting from that attitude and the hypothesis that change in the carriers of certain elements of cultural memory also leads to the change in its content, we have applied Debray's analytical model of transmission elements in the analysis of different carriers of cultural memory in Kosovo and Metohija.

The aim of the research is to determine necessary changes in the content of transmission process already caused as a consequence of the changed form of transmission, i.e. to detect, by applying the comparative method, whether part of the cultural heritage is lost in that manner or whether new media are suitable carriers of transmission.

Keywords: Debray, transmission, medium, cultural memory, Kosovo and Metohija.

INTRODUCTION

The mediological approach to studying of communication established by Régis Debray implies the synthesis of material and spiritual aspects, "of the elite philosophically aesthetic, and a modest and prosaic material history" (Debray, 1996b, p. 84). Such established approach is applied in the studying of inter-generationally directed communication that,

¹ branislava.vuckovic@pr.ac.rs

² The paper is the result of the research conducted for the purpose of writing the doctoral dissertation "Media transmission and preservation of the Serbian cultural identity in the territory of Kosovo and Metohija (1999–2015)" defended at the Faculty of Philosophy, the University of Priština in Kosovska Mitrovica on 10th July 2021. https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/18844/disertacija_branislava_vuckovic.pdf?sequence=1&isAllowed=y

in the mediological category apparatus, is denoted by the term “transmission” and that constitutes the dynamic aspect of collective memory (Debray, 2000). Qualitatively different from communication within the same time-space sphere, the transmission process is not merely prolonged or postponed communication and is based on different carriers, i.e. media of transmission.

A medium is structured in the collaboration of technical and institutional elements or, as called by Debray, organized matter and materialized organization. The first, material aspect of communication through time is constituted by external transmission conditions, of technical character: a primarily material carrier, then a method of expression and, finally, a flow mechanism. The other pole of the medium consists of internal conditions of preparation, i.e. institutional conditions of the process: a linguistic code, an organizational framework and models for formation, i.e. the conceptual organization of the message (Debray, 2000, p. 154).

The subject of this research are various forms of the preservation of the Serbian cultural heritage in Kosovo and Metohija, and thus of collective memory, which imply the change in material carriers, with the aspiration for establishing potential changes in the occurring changes in the transmission content.

FORM ANALYSIS: APPLICATION OF THE MEDIOLOGICAL PATTERN IN THE ANALYSIS OF THE CHANGE IN TRANSMISSION CARRIERS

The concept of transmission as defined by the mediological theory connects the form and content of the message transposed through time, thus filling the space between the one-sidedness of technological determinism which ascribes a passive role to culture, and humanistic ignoring of material conditions that artificially separates symbolic contents from their carriers. Form in mediological interpretation has a determining effect on content (Debray, 2000; Debray, 2000a; Debray, 1999; Debray, 1998; Debray, 1996a), but it is also determined by the cultural milieu, which somewhat makes culture a self-reference system. However, it should not be forgotten that it always and exclusively exists in the society and that both material-institutional carriers and the content transmitted by them are socially determined.

The synthesis of those elements is contained and analytically presented through the pattern of the medium structure and its counterpart referring to the mediological analysis of a certain transmission process. Transmission occurs through combinations of the world of life, or social factors and the world of objects, or technical factors. “We think and communicate *via* OM OM, but *within the framework of* MO” (Debray, 2000, p. 158), so that the framework externally given to us is autonomous; it is the embodiment of the community we belong to and can be, on the whole, made equivalent to the culture we belong to (at different levels of cultural grouping). “A monk – a hermit from Athos”, Debray points out, “can refrain from opening his mouth, speaking or writing, but he will still pray in his own language that connects him to his own community, in the form of liturgy prescribed by Byzantine Caesaropapism” (2000, p. 158). On the social side of the process (materialized organization, MO), we can distinguish the cultural environment (MO 1), the governing collective body, i.e. institution or organization (MO 2) and the starting conceptual code that

determines the internal message configuration (MO 3). The technical side of the process is made of the carrier (OM 1), the medium of transmission (OM 2) and the network (OM 3), and objective media with measurable features (see [Table 1](#)).

Such established mediological pattern show its full potential for the operationalization and application in the empirical research of the transmission process and probably constitutes the most important methodological element of mediological aspirations. The reason for it is that, since in his specific plea for the constitution of a new scientific discipline and after the comprehensive subject determination, Debray too easily determines the method of mediology as the establishment of correlations of symbolic activities, forms of organization and models of preserving and circulating material traces on a case-by-case basis (Debray, 1996a)³.

If we apply the pattern to different forms assumed by the specific content of cultural memory, it is possible to determine by the comparative method what elements of the message transmission are gained or lost by the change of the medium and what consequences it may have on the transmission content itself.

When we determine the monastery in Kosovo and Metohija as a form or a medium⁴ whose changes we follow, first it is necessary to clarify what message is transmitted by it. It is primarily a Christian, Orthodox message because the monasteries are mainly sacral buildings. However, they do not have only the function of religious, but also of ethnic and national culture and, just as all monuments regardless of the type of the message they carry, they have the function of gathering and strengthening togetherness.

Because of that two-fold and, in fact, unique nature of the monasteries as a medium, we can present them through the mediological pattern in two ways (see [Table 2](#) and [Table 3](#)). In both cases, the transmission structure is identical on the material side. The transmission carrier is stone, the means of transmission is the church as a building, the edifice that involves several senses and provides synaesthesia of experience: the experience of visiting the monastery activates the senses of sight, hearing, smell and touch⁵. The building is immobile, but the network category as a form of message transmission must also include the road network necessary for reaching the monastery.

³ He sees firm methodological positions as an obstacle to the development of science. Insisting on the clear determination of a method at the very beginning of constituting any science is the wrong order of action, typical of an unclearly defined subject that is provided the wrong impression of being more scientific by the excessively rigid methodological definition, so that we encounter it more frequently in the sciences of the society and culture (Debray, 2000a). Debray emphasizes that “an always good mediological method” is the question: “What hides behind sublime words?” (Debray, 1996a, p. 31), i.e. the discovery of the dynamic role of the object underlying sublime cultural phenomena.

⁴ We refer to the monastery as a medium having in mind the synthesis of all elements regarding the transmission of the message materially carried by the monastery (as a building) or institutionally (as a monk community), although it is only part of the structure of the medium in which all other elements intertwine. In that way we do not deviate from Debray’s manner, since he alternately refers both to part and to the whole of the structure as the medium.

⁵ If we speak of the full religious experience of a visit to the monastery, we may also add the sense of taste activated by communion, but also during tourist visits that frequently include dining in the monastery residence or drinking monastery-made wines.

When speaking of the transmission of Orthodox Christianity, social factors of transmission, those constituting the internalized framework in which the process takes place, include Orthodox culture, the Serbian Orthodox Church as the governing collective body, as Debray refers to the institution ensuring transmission of the meaning. Internal message configuration occurs through religious ritual practices, with liturgy being allotted the central place.

If we see monasteries as cultural-historical monuments⁶, material carriers will remain identical, but message interpreters will change to a certain extent. The broadest framework of shaping the message in that case is Serbian culture. Speaking of the Serbian medieval monasteries, they are the reflection of the worldviews and the value system of the Serbian society of the time, the symbol of the state power, the testimony of the presence of the Serbian culture and thus the Serbian people in this territory, art preferences, the trace of ruling dynasties, as well as difficulties encountered by the following generations and remaining "written" in the message. There are numerous institutions whose task is to preserve the transmission process. In this case, it is also impossible to avoid the Serbian Orthodox Church that takes care of them as cultural treasure as well; however, historical and art interpretations are also provided by educational institutions. Although the church and the school are the most important ones, contributions have been made by the institutions in charge of monument protection, as well as a number of those ensuring living conditions and enabling visits. In the end, the third element of transmission involves organized tours, excursions, manifestations, gatherings around the monuments, in the course of which the contemporary identity/cultural community directly interacts with the transmission content.

One of the ways of preserving cultural memory and presenting the cultural heritage of Kosovo and Metohija is also its presentation through monographs, catalogues, photograph exhibitions etc. An important undertaking of that kind is the monograph entitled *Endowments of Kosovo and Metohija: Historical, Spiritual and Cultural Heritage of Serbian People* (2016), whereas the focus of our attention is directed to the introductory part where the most important monasteries in that territory are presented through photographs and descriptions. The same message is written into new material and from the basic mediological postulate about the relationship of form and content, matter and symbolic content that is transmitted inter-generationally, the attitude inevitably derives that the change in the material carriers also changes the character of the message. Collective memory as the transmission content depends on the medium on the whole, both of its technical and institutional parts.

Instead of stone, there is paper as a material carrier (OM 1), while the means of transmission (OM 2) is the photograph with the accompanying verbalized description the

⁶ The analytical distinction of the religious and historical message transmitted by the monasteries in Kosovo and Metohija is possible only in theoretical terms. In practice, they are mutually permeable and simultaneous. They are distinguished only in the individual experience of visitors in whom either one or the other may prevail, depending on their individual preferences: profound religious experience with the absence of the awareness of the historical importance, or aesthetic experience and awareness of the monastery as a historical testimony, as a completely worldly experience, with no religious dimension. Since most often it is the prevalence and not the absence of one or the other level of experience, two patterns can be combined into a more complex one, which is understandable when speaking of decades-old material monuments with inconceivable layers of meaning which are, in addition, quite actively present in collective memory.

presentation of which, since it is written, printed material, is exclusively visual, while the form of message transmission is the book (see [Table 4](#)). It is in this place that significant differences in transmission are already manifested, deriving from the mere change in the material means of flow. In the category of carriers as means of transmission, stone as a static, but extremely permanent material is replaced by paper characterized by easy portability and shorter durability, so that transmission is already changed in two ways. On the one hand, it gains quality (in terms of availability) while on the other hand it loses (in terms of length). In addition, when it comes to availability, an important feature of paper is that through printing technology it can be reproduced without changing the very content written on it. The following category, the means of transmission, even more radically changes the possibility of structuring the symbolic content because it allows only a visual expression that, with all its richness and expressiveness (proverbially, *a picture speaks a thousand words*), cannot substitute the totality of the sensory experience and, consequently, the symbolic power and communication effectiveness of the medium addressing all senses. A book as a form of transmission enables the gathering of individual carriers in the same place, as opposite to the previous form when they were scattered in the wide geographical space. A visit entails time and road infrastructure of all these carriers and is based on the assumption that they are available to visitors, which is mostly not the case in Kosovo and Metohija.

On the side of the pattern representing the participants of the flow, the first and the broadest form of the cultural environment is constituted by the Serbian culture (MO 1), and its effects on transmission through time are concretized via institutions that assume this undertaking: the publisher, the printing shop, the library (MO 2). The message is conceptually organized by criteria of documentary and aesthetic form common for that kind of content. In comparison to the previous scheme, there is a substantially different message context here and the attributers of meaning are largely modified. First of all, transmission no longer proceeds predominantly within the frameworks of religious, but ethnic culture; the message nature is not sacred but secular; aesthetic and historical significance take priority over religious and, as the message is constructed as documentary and aesthetic, it follows that its function is completely changed. The receipt of the message in this form implies quite a different communication situation and it structures the communication act quite differently, which has a formative effect on the semantic decoding of the message, hence the common experience of a visit to the monastery and the individual experience of reading the book affect a different perception of the message, even if we ignore other, not so minor differences.

The development of new technologies offers another, digital step towards the material pole of transmission. The other alternative form of transmission established in the case of monastic heritage in Kosovo and Metohija is the documentary series entitled “Monasteries in Kosovo and Metohija”⁷.

⁷ The series “Monasteries in Kosovo and Metohija” was made in 189 locations during 2019/2020, but by the time this paper was written, only 12 episodes had been ready for broadcasting. Those are 30-minute documentary films that show one monastery or monument complex. Two episodes are dedicated to Velika Hoča with its 13 churches, two are dedicated to the monastery of Visoki Dečani, while the rest of them present the monasteries of Banjska, Sokolica, Budisavci, Duboki Potok, Gračanica, Zočište, Bogorodica Ljeviška and Novo Brdo. Since the material is still in the

In this case, the means of flow are the screen as the carrier, sound and tone, as well as the digitized television network. Therefore, the message is visual and auditory, while transmission relies on the electronic media network. In comparison to the previous medium, transmission is enriched with an auditory expression; static images are replaced by the moving ones, while the printed verbal content is replaced by the oral one, which increases the suggestive quality of the message itself (see [Table 5](#)).

When we direct our attention to the part of the transmission scheme that defines the participants of the flow, we will still find the Serbian culture at the broadest level (MO 1), but substantial change occurs in the field of the institution governing the process. It is a business media company that, despite its national significance and cultural function, operates by completely different rules from the church or the school. Media companies have the function of producing and disseminating media content and, even when they are publicly owned and profit is not a dominant goal, their activity is conditioned by the market rules, i.e. economic and not exclusively cultural factors. The message itself is constructed by the rules prescribed by the documentary film as a genre (MO 3).

COMPARATIVE ANALYSIS OF DIFFERENT CARRIERS OF TRANSMISSION: DEPENDENCE OF THE SYMBOLIC ON THE MATERIAL

Although quite simplified, the schematic presentation of the means and participants of the flow shows the changes the whole process is undergoing due to the change of the form. If we compare the first two cases, when the carriers are stone and paper respectively, the first change refers to durability that is incomparably shorter in paper than in stone, but this fault is compensated by the almost infinite possibility of multiplication and additional characteristics of this medium, such as portability and, therefore, greater availability. If we go further through the mediological pattern, the transmission carrier is changed in the direction of the impoverishment of the sensory experience which becomes one-dimensional on paper. The iconic and verbal messages, both exclusively visual, place the experience only at one level, while the object is multi-sensory perceptible.

The third element of the organized matter substantially changes the possibility of transmission to the benefit of the more recent medium. While a visit to the monastery as a static building depends on the existence and passability of the roads, becoming familiar with it through a book is free of such limitations. The living conditions of the Serbian community in Kosovo and Metohija, including the Orthodox monks in the monasteries, the attacks that continue even nowadays, their survival in the radicalized, hostile environment, administrative barriers placed by the authorities in Priština⁸ (Jovanović, 2015; Bataković,

editing process, it was made available for our research by courtesy of Mr. Vladimir Tomčić, the Director of *Film News*, and all those engaged in editing.

⁸ The most recent example is the tourist signpost in Dečani (in poor Serbian, Albanian and English) that informs about the tourist attractions of this place without mentioning the Serbian medieval monastery of Visoki Dečani – thus completely ignoring its existence (<https://kossev.info/visoki-decani-na-tabli-o-najvaznijim-resursima-u-centru-grada-nema-fotografije-manastira/>).

2015; Stevanović, 2015; Čelić, 2013) all these together, even when the monasteries have been preserved, make them less accessible to visitors and, in addition, the local Serbian community as the direct transmission carrier is most often displaced (see Popić, Kragović, 2012). A special example is the destroyed and devastated tangible heritage for which photographs and monographs, together with records, become the only trace of their existence and guardians of memory.

In the right-hand column of the patterns defining the participants of the flow, we can also observe the change that is an inevitable consequence of the changes in the material aspect of transmission. While the broadest environment in both medium structures shows partial overlapping that can be marked as an intersection of the Serbian and Orthodox culture; the governing collective body is first the church, and then the triad of the publisher – the printing shop – the library. Since the role of the publisher is played by the Eparchy of Raška-Prizren and Kosovo-Metohija, which is the administrative unit within the Serbian Orthodox Church, the differences are reduced because the same institutional body strives to preserve the message and the meaning attributed to it in the new medium as well. Every publication by another publisher on the same topic would lead to the deepening of the differences in the transmission process. However, in the field MO 3, the change is manifested in its full scope: from liturgy as a religious rite to the documentary-aesthetic part placing the recipient in the communication process through time in the role of the observer and not of the participant.

The changes in the essence of the transmission process initiated by the change in the message carriers are even more evident if our comparison units are the monastery as a building and the documentary film, or stone and the digital carrier of the message. When stone replaces the screen, the message mediated in that manner, unlike the previous one, will lose some dimensions of the sensory experience. Tone and image, the senses of sight and hearing, although they can be said to be dominant in the first case too, here become the only addressees of the message. In contrast to the static monastery that is difficult to reach, there are “moving images” that reach the recipient with the minimum effort, in the comfort of his/her living room. Simplicity, availability, accessibility and possible inclusion of recipients are advantages of the new medium. This form of message transmission also has the potential of activating some passive carriers of memory which, according to the interpretation of Aleida Assmann (Assmann, 2008), are on the verge of oblivion, but in this way they are returned to collective memory⁹.

The monastery has even been removed from *Google maps* (<https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4709574/visoki-decani-gugl-mape-brisanje.html>).

⁹ Tangible testimonies of the history of Serbian sacred places (as well as culture and statehood): biographies, charters, travelogues, historiography records, presented (visually) or quoted (in an auditory way) in the documentary series are mostly not familiar or available to the visitors of the monastery. Reserved for the monks and researchers, stored in the archives and monastery libraries, they are added to the message that strives for mass receipt, thus the knowledge about them and their presence in memory are becoming larger. The cultural community is also “reminded” of some almost forgotten legends, traditions, myths, customs, whose guardians were the members of the local community and which are mostly orally transmitted. The displacement of the Serbs from Kosovo and Metohija destroyed the local communities that used to be the transmission

The framework in which transmission occurs at the broadest level is still the Serbian culture, but even the step representing MO2 involves huge shifts. The governing institution of transmission in the first case is the church and in the latter that role is assumed by the media companies – Film news and Radio-Television of Serbia. Although the series was made with the blessing of the Serbian Orthodox Church and the financial support of the Ministry of Culture and Information, the message creation is the process in charge of Film News, while its dissemination is the task of Radio-Television of Serbia. Both companies are publicly owned and they have cultural significance and functions, but their operations are still subject to commercial and media business rules. It also imposes the configuration of the message with the form of a television documentary film, which already puts limitations to the freedom of its shaping that at least refer to the time framework of the length of one episode and the requirements of its being appealing (interesting) in order to attract viewers.

If the documentary series “Monasteries in Kosovo and Metohija” is seen as a form of transmission alternative to that occurring via monasteries as the carriers, the analysis of the form will enable us to determine substantial changes in the process itself. It loses three important elements: multidimensional sensory experience, ecclesiology and liturgy. In mediological respect, synaesthesia of experience might be the least important of the above-mentioned, but its communicology importance is not negligible. The fullness of expression increases the semantic richness of the message and ensures greater power and suggestive quality in its receipt. Yet, other two elements carry more substantial social consequences. The church as an institution is oriented towards achieving the functions that correlate to elements of religion that belongs to the sphere of spiritual improvement. In his well-known distinction of three types of Christianity (sect, church, cult or mysticism), Ernst Troeltsch lists the institutional character as the essential characteristic of the church (according to Woodhead & Heelas, 2000, p. 40). Preservation and transmission of myths and lore, pursuing ritual practices and defining ethical norms are the basic tasks of the church. *Mythos, logos, ethos, eros, praxis* – all these elements of religion are realized in togetherness, *koinonia*, because the church – once again according to Troeltsch's typology – is an inclusive organization or, if we accept the Christian technology, it is founded on conciliarity. The primarily spiritual orientation of the church determines its specific relationship to time that assumes the eschatological dimension, so that the length, and transmission, are measured by the largest time units. Although primarily religious, the institution of such size, scope and importance must also be related to the fields of politics, economy and culture; namely, it cannot be immune to social determinism and it must have feedback to socio-cultural trends.

The essentially religious (or, more precisely in this case, Christian) aspect of the church's unifying function is accomplished through ritual practices; the most important among them is definitely liturgy, which is also an element of transmission and which, in religious interpretation, constitutes connecting people with God and with other people into a single community. The sociological aspect of the church's integrating role is accomplished through the strengthening of collective identity, which Steve Bruce clarifies by grouping

carriers of those cultural elements and the guardians and recipients in the values contained in them, as well as the actors with the related customs. When there is no longer a compact social group, unrelated individuals scattered all around cannot guarantee the preservation of cultural memory. After all, it does not refer to individuals, but to a cultural group.

numerous social roles of the church into two, called cultural defence and cultural transition – in the case of the conflict in Kosovo and Metohija, both of them are significant. Cultural defence is manifested in the conflict between two communities of different religious affiliations, when religious identity becomes the factor of strengthening ethnic ties, while cultural transition refers to the role of the church in preserving the identity in the conditions of great socio-cultural changes (according to Woodhead & Heelas, 2000, p. 457).

Therefore, the governing body of transmission directed towards eternity, founded on and directed towards togetherness as the carrier of a certain form of collective identity that strengthens ethnic identity in the circumstances of a conflict and that mostly exists in the sphere of culture, is replaced by the media company. The dramatic quality of change during transmission is alleviated (to a minimum extent) by the fact that those are a public company and a public television service, but they are also forced to operate by economic rules in the network of political relations. The success of their operations is measurable and is expressed in economic measures: the more viewers, the more profits, with advertisers as the median element. The economic pressure is reduced by the state's co-financing, but since the pressure still exists, the production of cultural contents approaches the domain of mass culture and must include the preferences of the average viewer in the production formula.

Time is refracted and perceived differently through these two forms of transmission. The film length is limited by the standard for that genre; its broadcasting is limited by the programme scheme and, most importantly, the receipt of the mediated message, even if its content is the same, will occur in an incomparably different communication situation. Watching television is an individual or, in the best case, family activity, and that is why the centripetal and integrating role of the monastery, of any other monument, is lost. While in liturgy or at least during a visit to the monastery the message recipients take active part in the process, the viewer of the television programme has the role of an observer. Even if we add active participation to that role in terms of decoding or attributing the meaning, according to the theoreticians of the British cultural studies, the semantic space left to the viewer is rather limited, but the most important fact is that the viewer is alone in that space.

The most important accomplishment of digital media in terms of preserving the content of collective memory is their virtual reactivation. Digital reconstruction of destroyed monuments, visual presentation of the material heritage that no longer exists or at least not in its original form, created on the basis of historical material to reflect truthfully the former appearance, is the potential of digital technologies that, in this aspect, become the active carrier exactly in the manner in which mediology interprets media – transmitters who at the same time participate in the creation of contents transmitted by a reference. However, the analyzed example confirms the mediological thesis that the change in material carriers leads to the change in the symbolic content being transmitted.

CONCLUSION

When presenting the structure of the medium, Debray stresses the significance of all elements (organized matter and materialized organization in all three forms of manifestation) in ensuring transmission and emphasizes that the absence of any of them would mean its inevitable interruption (2000, p. 156). In mediological terms, the destruction of

material monuments in Kosovo and Metohija means the loss of material message carriers and thus the interrupted flow of transmission, which consequently leads to the deletion of such repository of collective memory transposed through time in that manner. "Rewriting" the message on the new material constitutes an attempt of overcoming such interruptions. However, there is a simultaneous loss of part of the content in relation to which the new medium proves to be inadequate.

We have defined the changes the transmission process of the Serbian culture is undergoing in its transition to digital message carriers as the loss of three important elements – sensory experience (which is reduced), ecclesiology and liturgy – the most important of which, from the sociological perspective, is the one that is reflected through ecclesiology and liturgy and determined as togetherness. The direct presence of other people in the common experience of the living past, collective materialization of values through religious rites or the making present of the past, are lost in the digital world.

The change in the material carriers of cultural memory imposes another important question as well: what institutions define the meanings to be entered for new carriers? Namely, if we speak of the change of the media, it is necessary to consider the medium in the entirety of its material-institutional structure. The series "Monasteries in Kosovo and Metohija" is part of the media organization which in itself, independently of the material carriers, affects the formation of content to be transmitted.

Debray compares digitization as the potential for overcoming the instability of written and printed documents and the simulation of infinity of the information space with Durkheim's concept of *anomie* and reminds that it was Durkheim who attributed the central role to education in the integration of individuals in the society and the building of the collective identity (Debray, 1997, p. 26), which can lead us to a conclusion that the potential application of new technologies in the transmission process, if possible at all, would have to be guided by old institutions. Education is still national; televisions are commercial, Debray reminds (1997), and a different orientation generates a different attitude to values.

Changes in the messages during transmission and those caused by transmission itself are inherent to the transmission process. The message is constantly changed, part of its meaning is lost, while new layers are added in each generation, and that is part of transmission Debray refers to by the concept of mediation. However, in the transmission of Serbian culture in Kosovo and Metohija there are involuntary interruptions and forced changes in the carriers with the aim of establishing alternative forms of transmission in the function of preserving the threatened memory, while it is difficult to preserve the full scope of content and meaning.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Assmann, A. (2008). Canon and Archive. In: A. Erll, A. Nünning, S. Young (ed.) *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (97-109). Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Bataković, D. (2015). Kosovo and Metohija: History, Memory, Identity. In Bishop Maxim (ed.) *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija: The Historical and Spiritual*

- Heartland of the Serbian People* (569–608). Los Angeles: Sebastian Press. Available at <https://online.flipbuilder.com/szto/mnva/mobile/index.html>
- Čelić, D. (2013). The Protection of Ownership of Serbian Orthodox Church in Kosovo and Metohija: the Case of Dečani Monastery. In: U. Šuvaković (ed.) *Cultural Heritage of Kosovo and Metohija*, book 2 (807–823). Belgrade, Kosovska Mitrovica: Office for Kosovo and Metohija of the Government of Republic of Serbia; University in Priština; Faculty of Philosophy. [In Serbian]
- Debray, R. (2000). *Introduction à la médiologie*. Beograd: Clio. [In Serbian]
- Debray, R. (1996a). *Media Manifestos: On the Technological Transmission of Cultural Forms*. London, New York: Verso.
- Debray, R. (1996b). Three Ages of Watching. *Why: journal of philosophy students*, Vol. III No. 7/8, 83–110. [In Croatian]
- Debray, R. (1997). La statue descellée par ses socles meme. *Les Cahiers de médiologie* 1997/1 (N° 3), 17–27.
- Debray, R. (1998). Histoire des quatre M. *Les cahiers de médiologie* 1998/2 (N° 6), pp. 7–25.
- Debray, R. (1999). Trace, forme ou message?. *Les cahiers de médiologie*, 7(1), 27–44. <https://doi.org/10.3917/cdm.007.0027>
- Debray, R. (2000a). *Transmitting culture*. New York: Columbia University Press.
- Endowments of Kosovo and Metohija: Historical, Spiritual and Cultural Heritage of Serbian People* (2016). Prizren: Serbian Orthodox Diocese of Raška-Prizren and Kosovo-Metohija. [In Serbian]
- Jovanović, Z. (2015). *Serbian Heritage in Kosovo and Metohija: between Actual and Imposed History*. Kosovska Mitrovica: Faculty of Philosophy of University in Priština. Available at <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqbjNLMVFfnTFI1bjQ/view>
- Popić, S., Kragović, B. (2012). Forced migrations from the Autonomous Province of Kosovo and Metohija (1999–2011). In: D. Marinković, S. Šljukić (eds.) *Changes in Social Structure and Migrations* (319–334). Novi Sad: Faculty of Philosophy. Available at http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/ZBORNİK_BOOK%2012.pdf [In Serbian]
- Stevanović, O. M. (2015). The Effects of Albanian Terrorism in Kosovo and Metohija. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 45 (1), 143–166. <https://doi.org/10.5937/zrffp45-7341> [In Serbian]
- Woodhead, L. & Heelas, P. (eds.). (2000). *Religion in Modern Times: an Interpretive Anthology*. Malden: Blackwell.

APPENDIX / ПРИЛОГ

Табела 1. Основни медиолошки образац – *Саставни чиниоци преношења* (Дебре, 2000, стр. 155) / Table 1. Basic mediological pattern – *Component factors of transmission* (Debray, 2000, p. 155)

МЕДИОЛОГИЈА = САСТАВНИ ЧИНИОЦИ НАЧИНА ПРЕНОШЕЊА / MIOLOGY = COMPONENT FACTORS OF THE METHOD OF TRANSMISSION	
↓↓	
Средства протока (посебна и уочљива) / Means of the flow (special and visible)	Учесници протока (интерни, део окружења) / Participants in the flow (internal, part of the environment)
1. Носилац као начин преношења (пут, екран, папир и сл.) / Carrier as a method of transmission (road, screen, paper etc.)	1. Културно environment као носилац (римска, хеленска, западноевропска, северноамеричка култура итд.) / Cultural environment as a carrier (Roman, Hellenic, West European, North American cultures etc.)
2. Средство преношења (бицикл или аутомобил, алфабетско или идеограмско писмо, слика или фотографија итд.) / Means of transmission (bicycle or car, alphabetical or ideographic script, picture or photograph etc.)	2. Руководеће колективно тело (установа, предузеће, институција – музеј, издавачка кућа, школа, ТВ канал итд.) / Governing collective body (institute, enterprise, institution – museum, publishing company, school, TV channel etc.)
3. Мрежа као вид преношења (путна, електромагнетска, дигитална, новинска) / Network as a form of transmission (road, electromagnetic, digital, newspaper)	3. Полазишни појмовни кôд (начин унутрашње конфигурације поруке) / Starting conceptual code (method of internal message configuration)
= свет објекта / world of the object	= свет живота / world of life
Медијум – типичан, технички, објективан, картографски, мерљивих особина (брзина, површина, запремина, проток, цена итд.) = OM / Medium – typical, technical, objective, cartographic, with measurable features (speed, area, volume, flow, price etc.) = OM	Медијум – „етно“ културан, носилац често рефлексне, субјективне инжењерије, шири се према учесницима који га не виде = MO / Medium – “ethno” cultural, carrier of frequently reflex, subjective engineering, expanding towards participants who do not see it = MO

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 2. Медиолошки образац: манастир као сакрална грађевина /
Table 2. *Mediological pattern: the monastery as a sacral building*

Саставни чиниоци начина преношења / Component factors of the method of transmission	
Случај 1: манастир као сакрална грађевина / Case 1: Monastery as a sacral building	
Средства протока (посебна и уочљива) / Means of the flow (special and visible)	Учесници протока (интерни, део окружења) / Participants in the flow (internal, part of the environment)
1. Носилац као начин преношења / Carrier as a method of transmission	1. Културно окружење као носилац / Cultural environment as a carrier
камен / stone	православна култура / Orthodox culture
2. Средство преношења / Means of transmission	2. Руководеће колективно тело / Governing collective body
црква (у смислу грађевине) / church (as a building)	црква (у смислу институције) / church (as an institution)
3. Мрежа као вид преношења / Network as a form of transmission	3. Полазишни појмовни код / Starting conceptual code
статичан објект који потребује путну мрежу за приступ / a static object that needs a road network for access	литургија / liturgy

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 3. Медиолошки образац: манастир као културно-историјски споменик /
Table 3. *Mediological pattern: monastery as a cultural-historical monument*

Саставни чиниоци начина преношења / Component factors of the method of transmission	
Случај 1а: манастир као културно-историјски споменик / Case 1a: Monastery as a cultural-historical monument	
Средства протока (посебна и уочљива) / Means of the flow (special and visible)	Учесници протока (интерни, део окружења) / Participants in the flow (internal, part of the environment)
1. Носилац као начин преношења / Carrier as a method of transmission	1. Културно окружење као носилац / Cultural environment as a carrier
камен / stone	српска култура / Serbian culture
2. Средство преношења / Means of transmission	2. Руководеће колективно тело / Governing collective body
црква (у смислу грађевине) / church (as a building)	црква (у смислу институције) и школа / church (as an institution) and school
3. Мрежа као вид преношења / Network as a form of transmission	3. Полазишни појмовни код / Starting conceptual code
мрежа путева која омогућава приступ објекту / a road network enabling access to the building	посета, екскурзија / visit, excursion

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 4. Медиолошки образац: монографија „Задужбине Косова и Метохије” /
Table 4. *Mediological pattern: monograph “Endowments of Kosovo and Metohija”*

Саставни чиниоци начина преношења / Component factors of the method of transmission Случај 2: монографија „Задужбине Косова и Метохије” / Case 2: Monograph “Endowments of Kosovo and Metohija”	
Средства протока (посебна и уочљива) / Means of the flow (special and visible)	Учесници протока (интерни, део окружења) / Participants in the flow (internal, part of the environment)
1. Носилац као начин преношења / Carrier as a method of transmission	1. Културно окружење као носилац / Cultural environment as a carrier
папир / paper	српска култура / Serbian culture
2. Средство преношења / Means of transmission	2. Руководеће колективно тело / Governing collective body
фотографија и текст (иконички, визуелан) / photograph and text (iconic, visual)	издавач (Епархија Рашко-призренска и косовско-метохијска), библиотека, штампарија / publisher (Eparchy Raška- Prizren and Kosovo-Metohija), library, printing shop
3. Мрежа као вид преношења / Network as a form of transmission	3. Полазишни појмовни код / Starting conceptual code
књига / book	документарно-естетска форма / documentary-aesthetic form

Табела 5. Медиолошки образац: Документарни серијал „Манастџири на Косову
и Метохији” / Table 5. *Mediological pattern: Documentary series
“Monasteries in Kosovo and Metohija”*

Саставни чиниоци начина преношења / Component factors of the method of transmission Случај 3: документарни серијал „Манастџири на Косову и Метохији” / Case 3: Documentary series “Monasteries in Kosovo and Metohija”	
Средства протока (посебна и уочљива) / Means of the flow (special and visible)	Учесници протока (интерни, део окружења) / Participants in the flow (internal, part of the environment)
1. Носилац као начин преношења / Carrier as a method of transmission	1. Културно окружење као носилац / Cultural environment as a carrier
екран / screen	српска култура / Serbian culture
2. Средство преношења / Means of transmission	2. Руководеће колективно тело / Governing collective body
слика и тон (аудио-визуелно) / sound and tone (audio-visual)	медијска предузећа (Филмске новости, Радио-телевизија Србије) / media companies (Film News, Radio-Television of Serbia)
3. Мрежа као вид преношења / Network as a form of transmission	3. Полазишни појмовни код / Starting conceptual code
дигитализована телевизијска мрежа / digitized television network	телевизијски документарни филм / television documentary film